

Митрофанова Анастасија Владимировна*

КРИЗА НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ У ЕПОХИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Сажетак

Овај рад се бави проблемом кризе националне државе у времену глобализације. Суочена са процесом глобализације национална држава се нашла суочена са многобројним изазовима. У том смислу структура овог рада је подељена на три дела. У првом делу се анализира утицај глобализације економије на дезинтеграцију националне државе. У другом делу се даје преглед најважнијих механизма дезинтеграције суверених држава. И на крају се разматрају алтернативе глобализације, као и будућност државе у савременом друштву.

Кључне речи: национална држава, глобализација, суверена држава, механизми дезинтеграције, савремено друштво.

1. Глобализација економије и дезинтеграција суверених држава

Интеграциони процеси у савременом свету могу да буду аномалични, ако нису пут превазилажења хаоса, него засебни феномени унутар уређених целина. Свака држава је по себи резултат интеграције некада одвојених средњовековних провинција. Интеграција тако може да обједињује делове,

* Доктор политичких наука, шеф Центра евроатлантских истраживања Дипломатске академије МИД Русије, професор РГГУ

али и да руши постојеће економске и политичке структуре. Ступању Чешке у ЕУ, претходио је распад Чехословачке – очигледан пример корелације интеграције и дезинтеграције. Примери Чехословачке, Југославије, СССР и других “бивших” држава, наводе на претпоставку, да су економска интеграција и политичка дезинтеграција повезани процеси. Не ради се о економској интеграцији уопште, него о једној њеној подврсти, која је средином деведесетих добила назив “глобализација”. Појава новог термина уместо старог “растућа међузависност” показује, за светску економију, нов процес постепеног утапања националних економија појединих држава у јединствени глобални систем капиталистичке привреде.

Глобални привредни систем се градио паралелно са великим географским открићима, развојем саобраћаја и веза за целе капиталистичке привреде. “Прва глобализација” је трајала до 1914, када је свет, подељен између колонијалних сила био униформнији и лакши за управљање. Светски ратови и потом револуције и деколонизација су успорили процес настанка глобалне економије. Испрва су једна шестина света (СССР), а затим и крупније јединице били одвојени од светске капиталистичке привреде. Глобализација економије је била немогућа, док год су се развијала два релативно независна сектора светске привреде – социјалистички и капиталистички. Унутар себе је сваки систем био довољно интегрисан, али је управо карактер тих унутрашњих односа система отежавао њихово узајамно дејство.

Капиталистички систем је поседовао привреду са централно – периферном структуром (управни центар – производна полупериферија – сировинска периферија). У социјалистичком систему, сагласно догматски протумаченом марксизму, свака држава је покушавала да изгради затворену, самодовољну економију која садржи све привредне “гране”. На пример, машиноградња Пољске и Чехословачке је имала удео до 80% светске производње, од чега је 2/3 производа било намењено за унутрашње тржиште.¹ Економисти су схватили да је одсуство социјалистичке међународне поделе рада велики проблем за социјалистички лагер, али такви планови и идеје нису нимало утицали на реалну ситуацију.

1 Централно - Восточная Европа во второй половине XX века, т. 2. М., 2000. с. 154.

Размена између СССР и земаља социјализма имала је специфичну природу. Из СССР-а су се извозиле енергетске сировине, а у СССР робе шире намене. Она и не би смела да се назива трговином, већ пре – “међудржавном натурално – компензационом разменом” или “системом централизованог бартера”.² Очигледно је да социјалистички економски систем није имао централно – периферијски карактер. Почетком 90-их година капиталистичка привреда је постала светска, будући да је после нестанка социјалистичког блока глобалне економије само неколико енклава (С. Кореја, Куба) наставило да сарађује са светским економским системом, чувајући одређену независност. Постојање тих енклава не дозвољава да се говори о глобализацији као потпуно завршеном процесу. Мада, ако се садашње тенденције глобализације очувају, енклаве ће пре или касније бити интегрисане у систем капиталистичке привреде.

Постојање два система је отежавало сваком понаособ увлачење у сопствену орбиту других земаља у развоју. Заузимање нових тржишта, “отварање” иностраних економија за улазак западног капитала војним средствима, а што се практиковало у XIX и на почетку XX века, постала је неприхватљива пракса. Отворена демонстрација негативних страна капитализма је могла да подстакне државе у развоју да изаберу “непријатељску страну” (појава земаља у “развоју”, односно оних које нису утврдиле коначан пут свог развоја, постала је могућа тек након што су социјалистички и капиталистички свет поделили зоне утицаја).

Глобализација је прво економски процес, а тек онда и политички, културни... Она се разликује од раста међузависности, приближавања или интеграције економија различитих држава. Глобализација мења квалитативне карактеристике националних економија, претварајућих из релативно затворених система у елементе јединствене светске привреде. Појам “национална економија” губи смисао, будући да је економија све мање повезана са државом (“нацијом”) и са потребама њених грађана. Основни субјекат светске економије постаје транснационална корпорација (ТНК), размештајући своју производњу и пласирајући производе тамо где

2 Ibid, с. 164, 165.

је њој погодније, без обзира на државне границе. То је разлог који убрзава међународну поделу рада, а унутар једне државе, чак и развијене, јавља се “двојна” економија, односно “енклаве благостања” и “енклаве сиромаштва”, “региони донори” и “дотиране области”. Целокупни региони се претварају у извознике сировина и потрошачко тржиште за транснационалне корпорације, фактички не развијајући сопствену производњу.

Глобализације доводи до претварања држава у “шаховска поља”, где су “поља” богате и сиромашне области. Богати крајеви ступају у глобалну економију директно, заобилазећи центар суверене државе, па се држава постепено распада као економска јединица. Неко време таква државе одаје привидан утисак постојања и као политичка јединица услед опште инертности политичких структура. Али, са протоком времена, економски распад неизбежно води ка политичкој дезинтеграцији.

Међународна подела рада је постојала и раније, али није имала интензиван карактер, пошто је светска економија у великој мери била сегментирана. Нпр, совјетски блок је био скоро потпуно изолован од капиталистичког тржишта. Неке заостале или ратом уништене националне економије су добиле шансу за скоро беспрекорну у социјалном смислу модернизацију. Модернизација је била могућа због тога што је у својству главног дејствујућег лица међународне економије функционисала суверена држава, која је циљ развоја и социјалне заштите више вредновала од циља економске ефикасности. Чак и ако је земља учествовала у међународној подели рада, функције њене економије нису се тиме исцрпљивале, а приоритет се давао императивима националне безбедности, обезбеђивању потреба становништва, развоју итд.

Продубљивање међународне поделе рада је створило оштре друштвено – политичке проблеме. Различити друштвени слојеви и целе нације су остали на рубу економског развоја, без шансе да се самостално извуку из најтеже ситуације, пошто слободно кретање роба из развијених земаља у оне у развоју, ограничава могућности ових других да развију сопствену производњу у многим областима. Расцеп између богатих и сиромашних земаља се постепено увећава. У документима УН се 1990-их година појавио термин “веома нераз-

вијене земље” – тј. оне, које чак не треба називати земљама “у развоју” и чије становништво живи у условима апсолутног сиромаштва. ТНК нису заинтересоване за ове државе као потенцијалне објекте за инвестиције, јер немају ресурсе или се налазе у стању рата. Становништво тих земаља је исувише сиромашно, да би постојао интерес у смислу пласирања производа. Чак и радну снагу тог становништва не жели нико да купује, пошто је она углавном без икаквих квалификација.

Одлуке у корпорацијама се доносе искључиво на основу императива економске ефикасности. У обзир се не узимају ни локални услови, ни еколошке последице, ни социјална цена економских одлука. Глобализација је на тај начин – разноврсност економске интеграције, која иде ван контроле суверених држава, а често и против њихових интереса (тј. интересима њихових грађана).

Економска глобализација не открива перспективе за политичку интеграцију, пошто води ка ишчезавању управо политичких димензија и стапању светске политике са светском економијом. Основни задаци владавине се преносе не на политичке, него на економске инстанце, скоро независне од воље грађана. Глобализација подрива савремене представе о суверенитету државе као одраза суверенитета народа, онако како одлуке, које се тичу живота људи, не доносе они сами и чак не изабрани од њих представници. Може се рећи да у политичком смислу, глобализација води ка глобалном диктату финансијске олигархије.

Деградација државног суверенитета се исказује и кроз етнорелигиозне конфликти на територијама “бивших држава”. Етнокултурне разлике непријатељских страна наводе на претпоставку, да су етнос и религија – основни и, може бити, једини разлози за распад држава. На тај начин глобализација светског економског система као и да не делује и као да се чини да је њена улога у процесима дезинтеграције држава секундарна.

Уистину, етничке и религиозне разлике не изазивају увек сепаратизам. Теорија “сукоба цивилизација” је погодна за објашњење већ постојећих конфликта, али не може да објасни случајеве у којима до сукоба заправо не долази. Регуларна међуетничка напетост (која постоји чак и у веома стабилним државама) прераста у тендеције за политичком

независношћу, када се самосталност оцени као економски исплатива за онај део становништва региона, који има приступ ресурсима одређене вредности на светском тржишту. Може се рећи, да је интеграција политички распадајућих земаља у глобални економски систем (глобализација) основни узрок како религиозног, тако и етничког сепаратизма.

Етнорелигијски фактори конфликта су секундарни, иако се они у мери свог развијања и јачања могу у јавном мњењу доживети као важнији, умањујући економску страну проблема. Управо се ради о јавном мњењу: код локалних елита економски мотиви увек имају приоритет, јер елита од политичке самосталности добија непосредне користи те врсте. Том приликом елита настоји да сакрије своју материјалистичку мотивацију, подстичући сепаратистичке покрете чак и тамо, где нема реалне основе за економску самосталност.

2. Механизми дезинтеграције суверених држава

Постоје два модела или механизма политичке дезинтеграције. Неки аутори сматрају, да интеграција у светску капиталистичку привреду и усвајање рецепата међународних организација доводи до масовног осиромашења становништва, услед чега се оно онда враћа етничким или религиозним коренима (социјално незадовољство се свесно каналише кроз сферу етничког протеста). Други аутори су склонили мишљењу да импулс распада произилази не од најсиромашнијих, него од најбогатијих региона државе, који поседују вредне ресурсе за интеграцију у светску привреду.

Заговорник првог модела, канадски истраживач Мишел Чосудовски негира на Западу популарну идеју да је конфликт у Југославији резултат етнокултурних проблема, дубоко уроњених у историју земље. Та идеја нема везе са реалним узроцима процеса дезинтеграције, правећи лажан утисак да људи улазе у конфликт због тога што воле да ратују. Настала је цела митологија која приписује појединим народима “културу насиља”, малтене генетичку неспособност регулисања конфликта мирним путем. На том “црном списку” су се нашли и Срби и Албанци и Хрвати и уопште сви народи бивше Југославије.

Напротив, Чосудовски је претпоставио да дезинтеграција Југославије настаје због програма макроекономског реструктурисања, наметнутог од стране иностраних зајмодаваца, који доводи до дезинтеграције индустријског сектора и губитка социјалних гаранција.³ Интересантна је такође његова анализа узрока геноцида у Руанди 1994⁴. Ако Запад покушава да објасни тај догађај унутрашњим узроцима (међуплеменска мржња), Чосудовски обраћа пажњу на то да је грађанском рату претходила економска криза, која је изазвала масовно сиромаштво и губитак сигурности у свој положај. Под окриљем ММФ-а у Руанди почетком деведестих година су се спроводиле макроекономске реформе, укључујући девалвацију валуте, смањивање социјалних програма (укључујући ту и давања за исхрану деце и борбу против маларије), увођење такси за основношколско образовање. Због дестабилизације пољопривреде и уништавања традиционалне гране - узгајања кафе – у земљи је настала глад. Приватизација највећих државних компанија је изазвала парализу телекомуникација и снабдевања становништва струјом и гасом. Пошто је тензија у земљи ионако била већег степена, ступање незапослене и гладне омладине у наоружане одреде није могло, а да не изазове додатне дестабилизирајуће ефекте. Етничка напетост је наравно постојала, али она сама по себи не би резултирала тако катастрофалним последицама.

Размишљајући у том контексту о узроцима распада Југославије, неки аутори⁵ држе Србију за основног генератора импулса распада баш зато што је она била најмање развијена од југословенских република и зато што је мало шта могла да понуди светском тржишту (Срби су се традиционално бавили не трговином, него војним делима и управљањем). По њиховом мишљењу, оштро осиромашење Срба је узроковало напуштање прозападне позиције, стандардне за социјалистичку Југославију, развој национализма и обнављање религије.

Међутим, други аутори, попут француског политиколога Паскала Бонифаса, доказују да је извор сепаратизма

3 Chossudovsky, M, *The Globalization of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms*, London: Zed Books, 1997, p. 243-244.

4 Ibid, p. 111-124.

5 Schwartz S. "Beyond 'Ancient Hatreds': What Really Happened to Yugoslavia", *Policy Review*, October-November 1999.

обично економски најразвијенији или ресурсима најбогатији део државе. Бонифас, пре свега, доводи у питање познату књигу Хелене Карер Д'Анкос "Разбијена империја" (1978)⁶. Карер Д'Анкос је сматрала да ће узрок распада СССР-а бити жеља муслимана да се одвоје од словенских република и створе исламске државе. Међутим, распад СССР-а је ишао супротним током. Управо су "словенске" републике (Русија, Белорусија, Украјина) тежиле да се ослободе од "средњеазијатског трбуха" (термин А. Солжењицина) и ступе у непосредне трговинске и политичке контакте са Западом. (Додајемо да нити једна од нових држава Централне Азије није постала исламска). Позиција П. Бонифаса се не потврђује само током преговора у Бјеловешкој шуми 1991, него и том чињеницом да су додатни импулси распада долазили из Грузије (која првобитно чак није ни хтела да уђе у ЗНД) и прибалтичких република – најбоље развијених делова СССР-а у којима се концентрисао значајан део индустријских и људских ресурса.

Руска Федерација није била заинтересована да сачува СССР, сматрајући га као препреку на путу интеграције у глобалну економију. Председник РСФСР Б. Јелцин је 1. октобра 1991. године добио документ, познат под именом "Бурбулисов меморандум" – "Стратегија Русије у прелазном периоду". Документ је констатовао да је за Русију неповољно да сачува своју улогу федералног стожера, пошто ће на тај начин, остале републике користити ресурсе Русије за спровођење својих реформи. Руководство Русије је рачунало да она поседује могућности за интеграцију у светску капиталистичку привреду па је због тога и иницирало распад СССР-а. Исте идеје су доминирале и код украјинског врха. Становништво обе совјетске републике се, по свему судећи, лоше сналазило у тренутку, будући да је било подвргнуто масовном дејству пропаганде. На референдуму о статусу Украјине (1. децембра 1991), око 80% грађана, укључујући и руско и рускојезично становништво, је гласало за независност – што показује, колико су мало били информисани совјетски људи о суштини светске капиталистичке привреде и законима њеног функционисања.

6 У тој књизи је Карер Д'Анкос "предвидела" распад СССР-а

Паскале Бонифас налази потврду своје теорије, анализирајући сепаратистичке процесе у европским државама. Он указује да је распад Југославије започет од стране Словеније, најбогатије од чланица СФРЈ (Словенија је имала 8% југословенског становништва, али је давала трећину БДП-а и четвртину прихода од извоза)⁷. Зато је чланство у СФРЈ за њу било препрека на путу присаједињења ЕУ. Импулс распада Чехословачке је такође дошао од индустријски развијене Чешке, која је, стремећи најбржој интеграцији у ЕУ, фактички принудила Словачку да се сагласи са издвајањем. У Италији су сепаратистичке тенденције јаче на развијеном Северу (тамо се чак образовала “Република Паданија” која је тражила пријем у ЕУ), у Шпанији – код развијенијих Баскије и Каталоније (у сиромашној Андалузији те тенденције су слабе).

Из такве констелације јавља се могућност појаве чисто економског сепаратизма, без етничких примеса. Такав сепаратизам може да никне, на пример, у Кини. Кина је етнички хомогена, иако је у неким регионима (Тибет, Унутрашња Монголија) део етничких мањина релативно велик. Основом сепаратизма у Кини могу да постану не етничке разлике, него разлике нивоа развоја између обалних и унутрашњих региона. Обалне провинције Кине, које су далеко испред осталих на путу економског развоја, већ искаљују незадовољство због диктата централних власти и неопходности да “издржавају” сиромашне регионе.

Механизам распада суверене државе не мора бити покренут од стране најбогатијег региона, са тачке гледишта развоја индустрије и ресурса, али је узрок сепаратизма увек настојање локалне елите да директно контактира са глобалном економијом. Чак и кроз “глобалну сиву економију”, која се тиче превоза и продаје оружја, наркотика, људи и других законом забрањених добара. Ако регион креће да послује са том врстом глобалне економије, унутар суверене државе се рађа “криминална енклава” (Чеченија, Косово). Природно, држава хоће да уништи ту енклаву – али, природно је и то да је слаба држава (у јакој држави таква енклава и не може да се појави) неспособна за такав задатак. Стога, она је прину-

7 Boniface P., “The Proliferation of States”, *The Washington Quarterly*, 1998, Summer, p. 117.

ђена да појачава ниво насиља само до тачке у којој се редовне полицијске мере неће претворити у грађански рат широких размера.

Улога фактора глобализације у развоју етнорелигијског конфликта може да се прати на примеру еволуције чеченског сепаратизма. Највећи део научне сфере је сагласан, да ислам није био узрок сепаратистичког покрета.⁸ А.Д. Саватејев указује да су у совјетско време Чеченци били мало религиозни, не одликујући се ни религијском писменошћу, ни упражњавањем обреда⁹. Чеченско друштво (као уопште и совјетско) било је у највишем степену секуларизовано, док су локалне традиције биле у полузабораву.

Постоје документоване потврде да је првобитна идеја Ц. Дудајева била изградња световне чеченске државе¹⁰. Устав Чеченије из 1992. је гарантовао верске слободе и што је нарочито важно – раздвајање религијских организација од државе. Чеченски сецесионизам је продукт не религије, чак ни етнификације, већ економије. Удовица Дудајева се у својим мемоарима присећала његових наступа на телевизији: “...он је причао како слободно живе људи подалеко од Русије и како цветају друге земље које имају нафту. Предмет разговора су биле његове речи о “златним славинама и камиљем млеку” Кувајта”¹¹. Првобитно окретање Дудајева ка исламу је имало утилитарни карактер и било је повзано са почетком антисепаратистичке операције 1994.

Идеја исламске државе, оцењује А.Д. Саватејев, се родила код Аслана Масхадова (наследника Дудајева на председничкој функцији) поприлично касно, а у вези са клановском разноликошћу и потпуном дезорганизацијом светновних институција.¹² Тек је 3. фебруара 1999. (осам година после почетка сепаратистичких аката) Масхадов званично прогласио шеријатску управу, образовао министарство шеријатске без-

8 Џонсон Л., “Введение – Политический ислам и конфликты в Евразии”, *Центральная Азия и Кавказ*, 1999, No 4, стр. 59.

9 Савватеев А.Д., “Ислам и политика в Чеченской Республике”, *Общественные науки и современность*, 2000, No 2, стр. 87.

10 Кисриев Э.Ф., “Ислам и власть в Дагестане”, *М:ОГИ*, 2004, СТР. 159; Савватеев А.Д, *Ibid*, стр. 85.

11 Дудаева А., *Миллион первый*, Екатеринбург: Ультра. Культура, 2005, стр. 141.

12 Савватеев А.Д, *Ibid*, стр. 87.

бедности и почео са иницијацијом законодавства сагласног са шеријатом.

Почетак друге фазе конфликта је већ добио црте религиозног рата. Противљење федералној војсци је проглашено за цихад. А.Д. Саватејев види у Чеченији тог времена две снаге: владавину Масхадова, која се ослањала на суфијски етнички ислам, и вехабијску опозицију, која је жртвовала националне идеје зарад “жртве међународним исламским идејама”¹³. По мишљењу А. Игњатенка, дошло је до промене идеологије устаника: од борбе за независност Чеченије они су прихватили изградњу исламске државе која би била део светске Уме¹⁴. Основне терористичке акте у периоду 2002-2004, већ је изводила верски мотивисана младеж – пре свега, чланови групе “Ријад Салихин” (Вртови праведника), одрасла у атмосфери вехабитске индоктринације. Али, поновићемо још једном, то је био резултат, а не узрок конфликта.

Распад низа суверених држава јесте крајњи одраз опште тенденције ка умањењу улоге државе у међународним односима. Формално очување суверенитета је праћено постепеним преносом лојалности грађана од државе на – како виши, тако и нижи ниво од ње. Како напредује глобална економија, човек постаје лојалан не само држави, него и корпорацији, невладиној организацији или својој етничкој или религиозној групи. Процес измештања лојалности неизбежно доводи до конфликта између индивидуе и државе, климајући основне поставке државе – друштвене солидарности, јер многи не прихватају да су било чиме “дужни” земљи у којој су се родили. Јављају се паралелни процеси интеграције и дезинтеграције – интеграција једног скупа доводи до дезинтеграције другог. У условима глобализације држава се као институција налази у стању перманентне кризе, а одржавати исту у животу је могуће само кроз улагање изузетних напора.

13 Ibid, p. 94.

14 Игнатенко, А., Кровавая дорога в рай, НГ-Религии, No 12, 16июля, 2003.

3. Алтернативе глобализације и будућност држава

Да ли је глобализације која одузима улогу сувереним државама и националним економијама, позитивна или негативна појава? Одговор зависи од тога, да ли се питање разматра са чисто економске тачке гледишта или узимајући у обзир социјално-политичку цену коју људи плаћају због економске ефикасности. Представници неолибералног приступа предлажу оптимистичку прогнозу развоја догађаја. По њима, ефекат глобализације је сличан ефекту интеграције националних тржишта у Европи 16-18. века: размена роба, капитала и радних ресурса расте, а што ће допринети развоју економије и спречити регресивне појаве.

Могуће је да би горенаведене тврдње биле тачне, када би се принципи слободног тржишта потврдили и у пракси. Али историчари мисле да је капитализам слободног тржишта – привремени феномен, који се закономерно јавио једном у историји (услед конкретних узрока) и закономерно нестао. Нпр, познати економски историчар Карл Полањи је писао да је капитализам слободног тржишта поникао у Енглеској 1750-1850-их година, након чега су се јавили међународни монополи који су уздрмали принцип слободне конкуренције¹⁵.

Индустријски развијене земље су својевремено прошле процес индустријализације под заштитом строгог протекционизма, а што им сада не смета да заговарају “отварање” тржишта мање развијених земаља ради пласирања јефтинијих производа са Запада (отвореност тржишта је један од услова за помоћ ММФ-а). Такође, за разлику од периода почетног развоја капитализма, светско тржиште је већ подељено између трансланционалних корпорација и нико не гарантује слободан приступ истом за робе земаља у развоју. Те земље, немајући могућности да развијају сопствену производњу, претварају се у “банана републике”, тј, у једнообразне економије које производе једну врсту робе.

15 S. Burchil, A. Linklater (eds.), *Theories of International Relations*, L.:Palgrave, 1996, p. 45.

Представници земаља у развоју се боје претварања светске економске “пирамиде” у политичку, када ће се, не само економске, него и друге одлуке важне за живот људи, доносити далеко од њих са потпуном равнодушношћу у односу на социјалну цену тих одлука. Они који су забринуте последицама глобализације не посматрају њу само као процес који, просто, најбоље обезбеђује узајамно дејство трансланционалних корпорација, бољи промет капитала итд., него и као процес са разорним социјалним последицама, који доприноси ширењу беде, глади и криминала.

Требало би признати да је песимистичка визија вероватнија. Светски економски систем оставља мало простора да се измени постојећи систем поделе рада. Ако су током глобализације, економије једних држава (или региони једне државе) богати или економски развијени, а други – сиромашни и заостали, онда ови први имају све шансе да увеличају своје богатство, док други немају скоро никаквих могућности да превазиђу заосталост.

Слободно кретање роба из развијених држава у оне у развоју, ограничава могућности последњих да изграде и развијају своју производњу у многим гранама. Земље у развоју, по правилу, продају само један вид робе (сировину или радну снагу). До сада нема индикатора да глобализација може допринети развоју слабијих економија и сужењу расцепа између сиромашних и богатих земаља. Неки економисти из земаља у развоју протестују због употребе термина “глобализација”, јер он по њиховом мишљењу, сакрива реалну природу међународне експлоатације. Њихова позиција се заснива на томе да глобализација тече само на тржишту роба и капитала, али не и на светском тржишту рада, на коме је мобилност људских ресурса ограничена различитим имиграционим правилима. Развијене стране такође стављају баријере на тржишту интелектуалне својине, не желећи да приближе високе технологије земљама у развоју.

Из тих разлога земље у развоју често схватају појам “глобализација” као параван, прикривајући се којим, развијене земље захтевају отварање тржишта мање развијених, противећи се истовремено, слободном протоку радне снаге и технологије, за разлику од протока робе. Истинска глобализација тржишта није у интересу развијенима, који актив-

но спроводе протекционистичку политику. Они као и раније држе високе тарифе на робе, које би могле да извозе земље у развоју. Такође се чува пракса субвенционисања пољопривреде у разним земљама. То резултира не само немогућношћу извоза пољопривредних производа земаља у развоју, него и тиме да производња развијених доминира на унутрашњим тржитима заосталих.

Чињенице нам ипак не дозвољавају да просто изједначимо глобализацију са неоколонијалном експлоатацијом земаља у развоју. Глобализација није увек на корист развијенима. Горепоменути процес дезинтеграције тече у целом свету: чак и у богатим државама се јављају депресивни региони, жаришта политичке нестабилности. У развијеним земљама могуће је пратити социјалну фрагментацију, када се у друштву издвајају многобројне групе без места у савременој економији – неквалификовани радници, омладина без довољно искуства, етничке мањине. Такве групе су “буре барута” социјалних тензија, које прети развијеним земљама озбиљним последицама.

Опасност долази и од тзв. “изопштеника глобализације” – народа, региона, група, који не могу, нити ће, без специјалних ванредних мера моћи да нађу своје место у глобализованој економији. У свету постоје посебне државе и цели региони, који чак ни у далекој будућности немају шансу да привуку инвестиције и да се уопште укључе у светску економију. То су “најбеднија шаховска поља”, изиграни од богатих суседа простори, али који су се укључили у глобалну криминалну економију или терористичку илегалу. Немогућност налажења сопственог места у глобалној економији подстиче становништво целих земаља на учешће у глобалној незаконској делатности. Зато глобални капитализам увек порађа са собом глобалну криминалну економију, која се полако преплиће са легалном економијом и политичким институцијама.

Положај “изопштеника глобализације” може се изменити на боље помоћу специјалних програма преквалификације и социјалне подршке, али те земље имају или корумпиране владе или се налазе у стању грађанског рата. Тако ни пуна глобализација свих тржишта не би могла допринети развоју тих држава и региона.

У вези са већ примећеним или потенцијалним негативним последицама глобализације, једна од најчешћих расправа јесте потрага за алтернативама глобализације. Појавили су се следећи алтернативни пројекти развоја светског система:

1. Процес глобализације се мора зауставити, окренути унатраг. Настају пројекти "излаза" из глобалне економије, аутархије, пуног самообезбеђења, који нису реална алтернатива – ако би нека држава и успела да потпуно затвори своју економију од спољних утицаја (то је у принципу могуће, ако је држава довољно велика и богата ресурсима), она би била осуђена на економску стагнацију, деградацију и распад.
2. Негативне последице не носи глобализација сама по себи, него њен стихијски, неконтролисани карактер. Задатак није у томе да се "заустави" глобализација, већ да се свесно допринесе испољавању њених позитивних страна. Проблем управљања глобализацијом и ублажавања њених последица је у центру пажње УН, по мишљењу којих, превазилажењу негативних последица глобализације може допринети изградња глобалних институција контроле финансијских токова и активности транснационалних корпорација. Али, до сада није јасно да ли се те институције уопште могу направити.
3. У својству алтернативе глобализацији истиче се пројекат регионалне интеграције, који не представља аутархију одвојених држава, него обједињавање територијално блиских и приближно по степену развоја једнаких држава у регионалне организације.

Регионализација – реалтивно нова појава у међународним односима. До II Светског рата регионалних организација у савременом смислу није било (осим Панамеричког савеза, који је под разним називима постоји од 1889). Већина земаља света су биле колонијанизоване, тако да регионалне организације нису могле ни да окупљају своје чланове. Деколонијација је отворила могућност за појаву првих регионалних организација. Мада, током "Хладног рата" регионална удружења су служила скоро увек циљевима сукоба суперси-

ла. Већина њих је изникла не по иницијативи самих чланица, него спољашњих актера.

Типичне организације времена “Хладног рата” су биле Варшавски пакт, НАТО, СЕАТО, СЕНТО, АНЗУС, Организација америчких држава. Само је мали број организација настајао ван контекста борбе два система. Без обзира, 50-60-их година појавило се реалитвно много организација, које су окупљале земље “Трећег света” (нпр, Организација афричког јединства, Лига арапских држава, Карипска заједница). Њихова појава је делимично била део реализације стратегије развоја, коју је предложила Економска комисија УН за Латинску Америку и Конференција УН за рад и развој, а којима је руководио аргентински економиста Раул Прибиш (Prebisch). Али, већина тих организација је до почетка другог таласа регионализације (90-их година) била мртво слово на папиру.

Будући да се регионалне организације датог периода нису ослањале довољно на интересе својих чланица, оне су се релативно лако распадале. Нпр, САД су 1955. направиле Багдадски пакт (Турска, Иран, Ирак, Велика Британија), који је потом преименован у СЕНТО (CENTO – Central Treaty Organization, Организација централног уговора), након што се Ирак после свргавања монархије 1958, повукао из пакта. Иран је такође 1979, изашао из СЕНТО чиме је та организација престала да постоји. Смисао настанка СЕНТО се састојао у реализацији америчког плана окруживања СССР-а прстеном војних савеза под његовом контролом. Просовјетске источноевропске организације Варшавски пакт и СЕВ су се распале одмах, чим је СССР престао да подржава њихов опстанак.

Након окончања “Хладног рата”, дошло је време “новог регионализма”. Организације које настају по жељи трећих страна (нпр, ГУАМ) нису нестале са сцене. Без обзира на то, потреба за изградњом сопствених организација које реализују интересе својих чланица је постала императив. На раст броја и утицаја регионалних организација утицао је такође пример ЕУ, који је одмах после свог образовања 1992, постао “модел” за многе регионалне скупине. АСЕАН, МЕРКОСУР, ЗНД су већ иступали са плановима градње заједничких тржишта и јединствене валуте, иако нису поседовали реалне основе за такве циљеве.

Обједињавање територијално блиских и релативно једнако развијених суверених држава у регионалне организације не слаби суверену државу, већ представља покретачку снагу интеграције, на тај начин да су регионалне организације савези држава. Карактеристични примери – ЕУ, која је зачета немачко-француским међувладиним споразумевањима или МЕРКОСУР (Mercado Comun del Sur – Јужно заједничко тржиште), који је инициран аргентинско-бразилским програмом економске интеграције (1986). У почетним преговорима приватни сектор није учествовао, то је била потпуно међудржавна иницијатива (она се чак и зове “међупредседничка” како би се још више нагласио државно – центрични карактер МЕРКОСУР-а). Не треба заборавити да класична геополитичка теорија тумачи “регион” као велику територију независну од спољних економских веза (све што је неопходно се производи изнутра).

Регионална сједињавања су многофункционална:

Прво, у оквирима регионалних обједињавања развијају се унутрашња тржишта пласмана, дозвољавајући тако свакој националној економији да сачува мултигрански карактер не претварајући се у једнообразни систем. Неке робе које нису конкурентне на светском тржишту, могу бити конкурентне на регионалном.

Друго, у регионалном удружењу, суверена држава опстаје и наставља да штити интересе својих грађана и природну средину, спроводи програме модернизације и развоја.

Треће, регионалне целине штите интересе државе-чланице у условима глобалне економије. Како регионални блокови наступају јединствено, постоји мање могућности да се у преговорима примени тактика “завади па владај”.

Када се ради о унутрашњим тржиштима регионалних друштава, скоро увек на површину испливају оптужбе за протекционизам. Као да се јавља вероватноћа склизнућа региона у затворено пространство, а затим и ривалства регионалних блокова (специфичан вид неомеркантилизма). Регионализација одиста предвиђа одређени ниво протекционизма, али он не значи пуну аутархију, затварање регионалног скупа од спољашњег утицаја. У условима глобализације

протекционизам служи, пре свега, циљевима развоја. Да би се избегао суноврат у економије у монопривреду, неке гране индустрије се морају привремено заштитити од спољне конкуренције – док оне не буду развијене или модернизоване толико да би се по нивоу конкурентности могле поредити са иностраним. Неке гране економије потребују заштиту из безбедносних разлога, како не би у отсуству спољних испорука, функционисање привреде или животи људи били доведени у опасност.

Земље у развоју фактички теже ка “затвореном” регионализму, схватајући регионалне подухвате као начин заштите од глобализације. Развијене земље позивају на “отворени” регионализам – када се интеграциони пројекат јавља делом процеса глобализације светске економије. Постојећи регионални савези нису ни потпуно затворени ни потпуно отворени. Они пре теже једном или другом полу: АСЕАН – ка отворености, МЕРКОСУР – ка затворености. Корени различитих приступа се налазе у историји настанка тих удружења: МЕРКОСУР се појавио након иницијативе неколико земаља у развоју, док је АСЕАН креиран по налогу суперсиле (САД).

Пошто регионалне интеграције праве државе, да би заштитиле државне интересе, регионализација јесте препрека за фрагментацију и распад држава на посебна “шаховска поља”. То је важно за већину популације, јер је држава – једина институција, која је способна да ублажи социјалне последице глобализације и чак да обезбеди развој и економски раст – тржиште то не може урадити, будући да се заснива на моменту ефикасности, остављајући социјална питања занемареним.

Mitrofanova Anastasija Vladimirovna

*THE CRISIS OF NATIONAL STATE IN THE
AGE OF GLOBALIZATION*

Summary

In this paper the author analyzes the crisis of the nation state in the age of globalization. In the process of globalization the nation-state is faced with many challenges. In that sense the structure of this paper is divided into three parts. The first part analyzes the impact of globalization on the economic disintegration of nation-state. The second section provides an overview of the most important mechanisms of disintegration of sovereign state. Finally, the last part of this paper is considering alternative processes of globalization and the future of the state in contemporary society.

Keywords: nation state, globalization, sovereign state, mechanism of disintegration, contemporary society.

ЛИТЕРАТУРА

- Дудаева А., Миллион первый, Екатеринбург: Ультра. Культура, 2005
- Boniface P., "The Proliferation of States", *The Washington Quarterly*, 1998, Summer
- Йонсон Л., «Введение – Политический ислам и конфликты в Евразии», *Центральная Азия и Кавказ*, 1999, No 4
- Игнатенко, А., Кровавая дорога в рай, НГ-Религии, No 12, 16июля, 2003.
- S. Burchil, A. Linklater (eds.), *Theories of International Relations*, L.:Palgrave, 1996
- Schwartz S. "Beyond "Ancient Hatreds": What Really Happened to Yugoslavia", *Policy Review*, October-November 1999.
- Савватеев А.Д., «Ислам и политика в Чеченской Республике», *Общественные науки и современность*, 2000, No 2

Chossudovsky, M, *The Globalization of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms*, London: Zed Books, 1997

Централно - Восточная Европа во второй половине XX века. Т. 2. М., 2000.

Resume

The integration processes in the modern world are very often full with anomalies. They can be the way of overcoming the chaos, but they can also be the way of separating within the regulated entities. All states are the result of integration of separate medieval provinces. Integration can incorporate and to destroy existing economic and political structures. Globalization is firstly economic process, and then it is political, cultural etc. It differs from the growth of interdependence, convergence and integration of economies of different countries. Globalization changes the qualitative features of the national economy which became a relatively closed system of the world economy elements. There are two models/ mechanisms of political disintegration. Some authors argue that integration into the global capitalist economy and the adoption of prescriptions of international organizations resulting with mass impoverishment of the population due to which it returns to their ethnic and religious origin. Other authors argue that the impulse of disintegration arises from the richest countries which possess valuable resources for integration into global economy.

Овај рад је примљен 15. јануар 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. априла 2012. године.